

Egy csodálatos könyvről – néhány szerény kritikai megjegyzéssel

Maróti Andor: A nélkülözhetetlen kultúra

Maróti Andor könyve igénytelen külsejű, mindössze kétszázötven oldalas kis opus, könyvesboltok kirakatában kinek sem tűnhet fel. A címe sem látszik közönséget vonzónak. A kultúráról, a kultúra fontosságáról, állítólagos nélkülözhetetlenségéről annyi mű, annyi cikk, annyi előadás van és volt mindig is forgalomban, hogy nemcsak szenzációt, de különösebb figyelmet sem gerjeszthet – véli az ember. Aki azonban belelapoz a kisdud könyvbe, az egyik csodálatból a másikba esik. Ha inkább léha természetű, ha a teoretikus elvontságok nem vonzzák igazán, akkor is elbűvöli őt a kötetben található szellemesebbnél szellemesebb anekdoták, viccek, történetek szinte végeláthatatlan sora. Csak egyet emelnénk ki a sok-sok közül. A szabadidő-kutatás egyik világhírű francia mestere egy budapesti konferencián azt fejtegette, hogy a munkaidőn túli ténykedés sem számítható szabadidő tevékenységnek, ha az pénzkereséssel jár. A nagy magyar szociológus erre azt válaszolta: szóval ha kártyázok és nyerek, akkor nem szabadidő-tevékenységet végeztem, de ha vesztek, akkor igen. Nos, az ilyenféle történetekből szinte kifogyhatatlan Maróti könyve. De a nemcsak anekdoták iránt érdeklődőt is felcsigázhatja az, ha látja, ki mindenkire hivatkozik a könyv lapjain. Aligha van a filozófiának nagy mestere, aki nem jut szóhoz e könyv lapjain. Aligha van neves kultúrakutató, akinek nézetei ne szerepelnének a műben itt vagy ott. Az ember persze gyanakvó. Gyanakvásából következően azért megnézi (vagyis elolvassa) a művet, hogy lepleződjön már le a szerző. Aki ilyen sok és ilyen különböző szerzőt idéz, az nyilván másodlagos forrásokból (vagyis hallomásból) dolgozik. Ám igen hamar kiderül, kiderülhet mindenki számára, hogy nem. Nagyon nem. Maróti Andor egyként otthon van Heidegger és Gadamer, Arisztotelész és Kant műveiben, valamint a mai nyugati kultúrakutatók (névről csak kevesek számára ismert alkotók) munkáiban. De nem idegenek, sőt nagyon is otthonosak számára az etnológia, ma inkább azt mondanánk, de Maróti is azt mondja, a kulturális antropológia nagymesterei, sőt, a hazai és külföldi szépirodalom sztárjai is. Remek idézetek hosszú sorával él Adytól Örkény Istvánig, Dürrenmattól – ki tudja, meddig. És nem csak idéz, elemzi is az idézeteket. Röviden, de mindig telitalálatú módon. Szóval az ismeretek, információk hallatlan bőségét nyújtja – alig több mint kétszáz oldalon. Ám mindez csak kedvcsináló lehet. A mű sokkal komolyabb, mélyebb, tudományosabb, eredetibb, semhogy ilyen – azért éppen nem felületes – érvekkel kellene, lehetne szólni róla. Maróti igen alapos, pontosan kidolgozott, a hatalmas nemzetközi szakirodalomból is messze kiemelkedő módon szól a kultúráról. Pedig megközelítésmódja játszián egyszerűnek tűnik. A szerző ugyanis abból indul ki, hogy kultúrán régebben is, manapság is az

irodalom, a művészetek, a nagy szellemi produkciók ismeretét, befogadását értik általában. Maróti nem hivatkozik rá, de Szerb Antal is ezt írja Kazinczy kapcsán, mondván, hogy Kazinczy „hatalmas” műveltsége mindössze a klasszikus irodalom és egy kevéske képzőművészeti alkotás ismeretéből állt, ám ezzel a tudással napjainkban is (mármint Szerb Antal napjaiban, de bátran kiterjeszthetjük az időt a mi napjainkig is) igen művelt ember számba menne, mehetne. Nos, Maróti egész könyve egy hatalmas vita ezzel a műveltségfelfogással, ezzel a kultúrakonceptióval. És nem azért, mert a szerző szerint nem fontos, nem életbevágóan fontos a szépirodalom, a képzőművészet, az ún. magas kultúra. Hanem azért, mert a kultúra sokkal több is, és egészen más is, mint amit rajta – a köznapai vagy akár sznobisztikus világban – értenek.

Ez a könyvnyi terjedelmű vita azonban mégis sokkal több mint vita. Hiszen Maróti nem az ellenkező nézetek (számuk igen sok és nem akárcik képviselik) cáfolásában, kiigazításában, saját ellenérvei felsorakoztatásában jeleskedik, bár persze abban is. Az ő ereje, és így a könyvéé is elsősorban, sőt mindenekelőtt abban áll, hogy állandóan kibővíti, egyetemesíti, általánosítja, összefüggő, egységes teóriává alakítja a kultúrának, a művelődésnek és a műveltségnek a fogalmát. Mit fogalmát! Hisz’ nem egy akármilyen összetett, sokoldalú, tudományosan sokszorosán megalapozott „fogalom”-ról van szó, hanem egy csaknem teljes világképről, világértelmezésről, egy mélyen filozofikus – vagyis az egészre tekintő, azt értelmező – antropológiáról. És a könyv egyik, ha nem legnagyobb érdeme éppen az, hogy képes mindent egészben látni és láttatni, hogy a látszólag, de csak látszólag olyannyira specifikus kultúra-fogalmat oda helyezi, ott láttatja, ahová az valóban való, az egyetemes kategóriák közé.

Aki idáig követte röpke megjegyzéseinket, talán arra gondol, hogy azért meglehetősen életidegen lehet Maróti Andor könyve. Valahol a toposz noétoszban (a platonói ideák világában) jár, ahová nem szívesen követjük. Ám erről szó sincs. És nem csak, sőt elsősorban nem azért, mert mint említettük, számos érdekesség, anekdota, sőt vicc is található a könyvben. Hanem elsősorban és mindenekelőtt azért, mert miközben folyamatosan bővíti, mélyíti és egyetemesíti a kultúra, a művelődés és műveltség „fogalmát”, egyre-másra olyan konkrétumokat, önmagukban is hatalmas problémakomplexumokat elemez – minden rövidege, tömörsége ellenére is átfogó, nem terjedelemben, de szellemileg átfogó módon – mint a szimbólumalkotás (sőt az ember mint szimbólumalkotó, sőt mint szimbólumokban, szimbólumok által létező lény), mint a kreativitás, az öregség, az unalom, a nemzeti kultúra, a globalizáció, a bűnözés, az agresszivitás. Hisz’ csak néhány fontos, igen fontos motívumát, témáját soroltuk fel a könyvnek. De aki csak az egyik vagy a másik iránt érdeklődik, az is sokat, igen sokat kaphat a műtől. Ezért is sajnálatos, hogy nincs a kötethez tárgymutató (de ezért kárpótolhat az, hogy akit csak egy-egy rész-téma érdekel, kénytelen lesz, örömmel lesz kénytelen végigolvasni az egész munkát).

A mű felépítése tantételszerűen világos, ám tömörsége miatt ez a felépítés nemcsak egyszerűvé teszi az áttekintést, de mintegy el is fedi a speciális keresésekhez vezető utakat. Hogy mikor és hogyan jutunk el például az unalom elemzéséhez (szinte Heidegger Gond-elemzésére emlékeztet ez a néhány passzus), azt főként nehéz megtalálni, ha valaki csak a tartalomjegyzékre óhajt támaszkodni. Pedig ez az elemzés is megér egy „misét”. De a könyv koncepciója eltakarja azt is, hogy mi-

kor és hogyan esik szó a szellemről. Ha vulgarizálni akarnánk, akkor azt kellene mondanunk, hogy lényegében az egész könyv erről, csak erről szól. És itt teret engednénk a könyvvel kapcsolatos egyik kritikai megjegyzésünknek. Úgy hisszük, persze lehet hogy tévedünk – mert nehéz egy olyan hatalmas elmével és hatalmas felkészültséggel vitatkozni, mint amilyen Maróti Andoré –, hogy a szellem kategóriáját ő azért egy kicsit szűken fogja fel. Egy nagy magyar filozófus írta:

„Szellem és természet, úgy amint a jellemző és összevető tudat előtt jelentkeznek, két külön világot jelentenek, melyek épen ezen a síkon, a tudottság és megjellemzettség síkján, a fenomenológiai síkon egymásra vissza nem vezethetők. Mivel azonban épen ebben a tapasztalati, fenomenológiai világban a szellem a természethez kötötten jelentkezik (az emberben) és a természet a maga foghatóságának súlyával rákényszeríti magát az emberi tudatra, érthető, ha az elvont ismeret-alkotáshoz nem szokott elme állandó kísértésben van a szellemet a természetnek, illetőleg az anyagnak mintájára elgondolni.”

Nos, néha úgy tűnik, mintha – persze csak távolról, de azért mégis – Maróti is beleesne ebbe a „bűnbe”. Része lehet ebben annak is, hogy amikor a konkrét emberi szellemet elemzi, olyan agykutatókra és etológusokra támaszkodik, akik a szó mai értelmében materialisták, és olyanokat nem is említ, akik épp ellenkezőleg (pedig hazai nagyságokra is építhetne, olyanokra, mint Szentágothai János vagy Hámori József), nem is szólva a mai amerikai vagy német szellemfilozófusokról.

Mondottuk, hogy Maróti tájékozottsága szinte visszariasztóan hatalmas. Mindent és mindenkit ismerni látszik, aki témája kapcsán szóba jöhet. Am néha sajnálja a sokkal kevésbé, összemérhetetlenül kevésbé tájékozott recenzens, hogy egy-egy téma kapcsán Maróti nem hivatkozik erre vagy arra a szerzőre, aki sokkal jobban jönne, jöhetne neki és művének érvelés gyanánt, mint azok, akiket preferál. A szellem témája kapcsán Nicolai Hartmann hiányoljuk, a szimbólumképzés kapcsán Cassirert, és mondhatnánk még néhány, de igazán csak néhány nevet. Nem tesszük, már az eddigi kritikai megjegyzéseket is restelljük valamiképp, hiszen valóban egy csodálatos műről volt módunk szólni.

Hogy ezek után kinek ajánlanánk a mű elolvasását, még inkább alapos tanulmányozását, azt igen könnyű megmondanunk. Ajánljuk minden felnőtt embernek. A csak nagykorúaknak persze nem. Nekik hiába is ajánlanánk. (Hogy ez a megkülönböztetés: felnőtt és nagykorú mit jelent, azt pazarul bemutatja, Karácsony Sándor nyomán, maga a kötet.)

(Maróti Andor: A nélkülözhetetlen kultúra. Neckenmarkt, United p.c. 2013. 212 p.)

Vajda Kornél